Florovsky Gheorghe, Arhipreotul

DESPRE CELE MAI RECENTE EVENIMENTE

Neglijarea escatologiei în teologia occidentală

„ *Iată, Eu fac toate lucrurile noi* ” (Apocalipsa 21:5).

Teologia modernă a neglijat mult timp escatologia. Cuvintele arogante ale lui Ernst Troeltsch: „Oficiul escatologic este în mare parte închis” caracterizează cu exactitate întreaga tradiție liberală, începând cu Iluminismul. Această neglijare a chestiunilor escatologice nu a fost complet depășită nici în gândirea modernă. Pentru mulți, escatologia pare o fosilă, o relicvă a unui trecut de mult uitat. Subiectul în sine este evitat - sau trecut cu vederea rapid, ca fiind ceva inutil și nepotrivit. Omul modern nu este interesat de evenimentele recente. Această atitudine s-a intensificat doar odată cu apariția existențialismului în teologie. Existențialismul însuși se declară o învățătură escatologică. Dar aceasta este o distorsiune grosolană a conceptului. Interpretarea existențialistă conduce escatologia în interiorul omului. Ea se dizolvă în alegeri personale de moment. Într-un fel, existențialismul teologic contemporan nu este nimic mai mult decât o variație nouă a unei vechi teme pietiste. În cele din urmă, duce la o distorsiune radicală a istoriei creștinismului. Evenimentele istorice pălesc în comparație cu evenimentele vieții interioare. Biblia însăși devine o colecție de exemple și parabole. Istoria este doar un cadru temporar, întrucât o întâlnire cu Eternitatea este posibilă în orice moment. Istoria încetează să mai fie o problemă teologică.

Pe de altă parte, în ultimele decenii, cele mai diverse școli de teologie modernă au început în mod neașteptat să vorbească din nou despre istoricitatea profundă a creștinismului. O cotitură importantă a avut loc în gândirea teologică. De fapt, este vorba de o revenire la credința biblică. Desigur, nu se poate găsi o „filosofie a istoriei” dezvoltată în Biblie. Există însă o viziune holistică asupra istoriei, o perspectivă extinsă a timpului care curge de la „început” până la „sfârșit”, condusă de voința atotputernică a lui Dumnezeu către împlinirea scopului Său final. Creștinismul este, în primul rând, o mărturie fidelă a adevărului despre faptele mărețe ale lui Dumnezeu, care și-au atins apogeul „în

acele zile din urmă" în venirea lui Hristos și victoria Sa răscumpărătoare. În consecință, teologia creștină trebuie construită ca o „teologie a istoriei". Credința creștinilor se bazează nu pe idei, ci pe evenimente. Crezul în sine este o dovadă istorică - dovada acelor evenimente mântuitoare, răscumpărătoare în care credința vede faptele mărețe ale lui Dumnezeu.

Descoperirea unei dimensiuni istorice uitate în creștinism readuce escatologia în centrul gândirii teologice. Atât Biblia, cât și Crezul sunt îndreptate spre viitor. Filosofia greacă, printr-o definiție recentă, nu se putea elibera din „strângerea trecutului". Pentru grecii antici, istoria nu cunoștea categoria viitorului. Ei și-l imaginau mișcându-se în cerc, întorcându-se inevitabil la punctul de plecare, astfel încât toate evenimentele s-ar repeta apoi. Istoria biblică, dimpotrivă, este deschisă spre viitor, unde ceva „nou" va fi revelat și dezvăluit. Iar împlinirea finală a planului lui Dumnezeu este retrogradată viitorului - unei anumite „stări de împlinire", când timpul nu va mai exista.

„Escatologia este «ochiul furtunii» în teologia timpului nostru" (Balthasar, Hans Urs von. Eschatologie // Fragen der theologie Heute. Ed. Feiner, Trütsch Böckle. Zürich, 1958, pp. 403-421), - a remarcat cu umor von Balthasar. Într-adevăr, toate direcțiile gândirii teologice se intersectează și sunt strâns împletite în acest nod. Escatologia nu poate fi singularizată ca un paragraf special, un articol doctrinar separat - ea poate fi înțeleasă doar în perspectiva holistică a creștinismului. Pentru gândirea teologică modernă, tocmai restaurarea dimensiunii escatologice în creștinism este caracteristică. Toate dogmele de credință sunt legate de escatologie. În teologia contemporană nu există un acord asupra „lucrurilor de pe urmă" - dimpotrivă, există dezbateri aprinse. Dar acestea nu sunt dezbateri zadarnice: în ele viziunea asupra problemei este reînnoită și adâncită.

Contribuția lui Emil Brunner la această dezbatere este ambiguă. Teologia sa este o teologie a speranței și a așteptării, ceea ce este natural pentru credința protestantă. Este intrinsec îndreptată spre „evenimentele din urmă". Dar, în multe privințe, el este împiedicat de anumite prejudecăți teologice. Teologia lui Brunner reflectă experiența sa personală a credinței - „a fi în credință", așa cum o numește el.

Misterul sfârșitului este legat de misterul creației

Misterul lucrurilor de pe urmă este ascuns în paradoxul original al Creației. Conform lui Brunner, termenul „Creație", în sensul său biblic,

nu definește modul în care lumea a luat ființă, ci doar puterea nelimitată a lui Dumnezeu. În actul Creației, Dumnezeu creează ceva complet diferit de Sine, ceva „opus" Sine. Prin urmare, lumea creată are propriul mod de existență - o existență condiționată, subordonată, dependentă, dar adevărată și reală. Brunner se exprimă destul de clar: „Lumea, care nu este Dumnezeu, există în vecinătatea Lui". Astfel, însăși existența lumii este imposibilă fără o anumită „autolimitare" a lui Dumnezeu, kenoza Sa, a cărei culminare a fost Crucea lui Hristos. Dumnezeu, ca să spunem așa, a făcut loc și a făcut loc unei alte existențe. Lumea este „chemată la existență" pentru un scop specific - pentru a revela Gloria lui Dumnezeu. Cuvântul este Prima Cauză și Scop al Creației.

Însuși faptul Creației este paradoxul fundamental al creștinismului, din care rezultă - sau mai degrabă, în care sunt conținute - toate celelalte mistere ale lui Dumnezeu. Totuși, aici Brunner nu face o distincție clară între ființa lui Dumnezeu și voința Sa. Ființa lui Dumnezeu nu poate fi în niciun fel limitată. Dacă există „autolimitare", aceasta se poate referi doar la voință, deoarece este creată o altă voință, care s-ar putea să nu existe deloc. Această „opționalitate" a Creației mărturisește libertatea absolută a lui Dumnezeu. Pe de altă parte, kenoza creativă își va atinge apogeul doar în „evenimentele finale". Punctul ascuțit al paradoxului kenotic nu este existența lumii, ci posibilitatea iadului. Lumea poate fi ascultătoare de Dumnezeu și, în ascultarea sa, să-I slujească și să-I reveleze slava. Aceasta nu este o „limitare", ci o extensie a măreției lui Dumnezeu. Iadul, dimpotrivă, înseamnă neascultare și alienare, pure și nealiate. Dar chiar și în rebeliune și revoltă, lumea aparține lui Dumnezeu. Nu va scăpa de Judecată.

Dumnezeu este etern. Aceasta este o definiție negativă. Înseamnă doar că conceptul de timp nu este aplicabil ființei Sale. Într-adevăr, timpul este doar una dintre proprietățile modului de a fi creat. Timpul este dat de Dumnezeu, iar existența în timp nu poate fi numită imperfectă sau defectuoasă. Timpul nu este iluzoriu, temporalitatea este reală. Timpul avansează cu adevărat - ireversibil. Dar nu este doar un flux și nicidecum un ciclu. Nu este o serie nesfârșită de „atomi de timp" fără chip, care nu au nici limite, nici granițe. Nu, este un proces teleologic, direcționat intern către un scop final. Deja în planul Creației există *un telos* (scop). Prin urmare, ceea ce se întâmplă în timp este semnificativ - semnificativ și real chiar și pentru Dumnezeu Însuși. Istoria nu este o umbră. Are o sarcină „supra-istorică". Brunner nu folosește acest

termen, ci subliniază „finitudinea” inerentă istoriei. O istorie nesfârșită, care se rostogolește înainte fără scop și țel, ar fi goală și lipsită de sens. O poveste este de neconceput fără un sfârșit, o concluzie, o catharsis, un deznodământ. Intriga trebuie să fie pe deplin dezvăluită. Povestea trebuie să aibă un final în care va fi „împlinită” și „îndeplinită”. „Împlinirea” face parte din planul Creatorului. După final, nu va mai exista nicio poveste. Timpul, așa cum spune Brunner, va fi umplut de Eternitate. Desigur, aici „Eternitatea” înseamnă pur și simplu Dumnezeu. Timpul are sens doar atunci când există Eternitate în spatele lui, adică numai în contextul planului Divin.

Istoria, însă, nu este doar împlinirea unui plan original, măreț. Tema istoriei reale, singura istorie de care avem oarecare cunoștință, este determinată de existența păcatului. Brunner nu examinează originea păcatului, ci doar indică universalitatea sa. Păcatul, în sensul biblic al cuvântului, nu a fost în primul rând o categorie etică. Potrivit lui Brunner, cuvântul „păcat” denotă doar nevoia de răscumpărare. Aceste două concepte sunt inextricabil legate. Păcatul nu este original: este o ruptură, o deviere, o distorsionare a adevărului. Esența sa este apostazia și rebeliunea. Tocmai această latură a păcatului se reflectă în povestea biblică a căderii. Brunner nu recunoaște căderea ca un eveniment real. El susține doar că, fără acest concept, vestea bună a Noului Testament - vestea mântuirii - ar fi complet de neînțeles. Totuși, atunci când vorbim despre cădere, nu ar trebui să ne întrebăm „când?” și „cum?”. Esența păcatului poate fi deslușită doar în lumina lui Hristos, adică în lumina răscumpărării. Omul așa cum apare în istorie este întotdeauna un păcătos, incapabil să nu păcătuiască. Omul istoric este întotdeauna un rebel. Brunner este foarte conștient de puterea răului în lume și în istoria umană. El aderă la conceptul kantian al răului radical. Ideea sa despre păcatul lui Satana, distinct de păcatul uman, și despre o putere satanică suprapersonală, este profundă și semnificativă; este, de asemenea, ofensatoare și tulburătoare pentru omul modern. Dar întrebarea principală rămâne fără răspuns. A fost Căderea în păcat un eveniment? Însăși logica raționamentului lui Brunner ne obligă să o considerăm un eveniment, o verigă într-un lanț de evenimente. Altfel, ar fi doar un simbol, o ipoteză de lucru, necesară pentru înțelegerea situației, dar străină de realitate. Brunner consideră sfârșitul istoriei, oricât de misterios ar fi, un eveniment. Dar pentru el „începutul” are și caracterul unui eveniment, prima verigă într-un lanț de evenimente. Mai mult, Ispășirea însăși este un eveniment datat precis - evenimentul cheie care le predetermină pe toate celelalte. Prin urmare, Căderea în păcat,

indiferent de modul în care este interpretată, trebuie să fie inevitabil un eveniment. Într-un fel sau altul, în sistemul lui Brunner, Căderea și Ispășirea sunt strâns și inseparabil legate.

Brunner face o distincție clară între creaturalitatea ca atare și păcat. Creatura vine de la Dumnezeu, păcatul dintr-o cu totul altă sursă. Păcătoșenia se dezvăluie în evenimente, în acțiuni și fapte păcătoase. Păcatul este abuzul de putere și libertate, utilizarea greșită a darului responsabil al liberului arbitru cu care omul a fost înzestrat în chiar actul Creației. Dar la un moment dat, înainte ca abuzul să devină obișnuit și obișnuit, s-a produs pentru prima dată. Rebeliunea are întotdeauna un început. Această concluzie rezultă inevitabil din raționamentul lui Brunner. Dacă nu suntem de acord cu el, vom ajunge la un anumit dualism metafizic, de care Brunner însuși se disociază în mod clar. În orice caz, este imposibil să echivalăm sau să identificăm creaturalitatea cu păcatul.

Brunner are dreptate când spune că trebuie să începem de la mijloc, cu vestea bună a Răscumpărării în Hristos. Dar în lumina lui Hristos contemplăm nu doar inevitabila „situație existențială" de slăbiciune și păcat, ci și implicarea istorică a oamenilor în păcat. Trăim într-o lume a evenimentelor. Numai din acest motiv avem dreptul să privim spre viitor și să așteptăm „ultimele evenimente".

La un moment dat, Dumnezeu a schimbat radical cursul istoriei. Potrivit lui Brunner, odată cu venirea lui Hristos, timpul însuși a dobândit o calitate complet nouă pentru credincioși - „eine sonst unbekannte Entscheidungsqualität" (o calitate a alegerii necunoscută anterior). De atunci, credincioșii, deși continuă să existe în timpul istoric obișnuit, se confruntă cu o alegere radicală. O alegere serioasă, una incredibil de responsabilă - o alegere între Rai și Iad. Cei care au fost chemați să ia o decizie prin revelația lui Dumnezeu au înțeles că orice moment poate deveni decisiv pentru ei. Prin urmare, Brunner spune: „Pentru credință, timpul pământesc este împovărat de tensiunea eternității" - mit Ewigkeitspannung geladen. Întrucât Dumnezeu Și-a revelat voința în Hristos, în moartea și Învierea Sa, oamenii nu pot evita să facă o alegere voințială. Înseamnă aceasta că „deciziile eterne" - adică deciziile care sunt luate pentru eternitate - trebuie luate într-un anumit timp istoric? Prin credința în Iisus Hristos, Mijlocitorul dintre temporal și etern, oricine poate deja acum să ia parte la eternitate. După Hristos, credincioșii trăiesc, ca să spunem așa, în două dimensiuni, în interiorul și dincolo de timpul

„obișnuit” - hoc universum tempus, seve saeculum, in quo cedunt morientes succeduntque nascentes (acest timp universal, sau epocă, unde cei care mor lasă locul celor născuți - Fericitul Augustin, Oe Civ. Dei XV, 1). Odată cu venirea lui Hristos, timpul, ca să spunem așa, s-a polarizat. Acum se raportează la veșnicie, adică la Dumnezeu, în două moduri. Pe de o parte, timpul este întotdeauna legat de Dumnezeu ca și Creator: Dumnezeu dăruiește timpul. Pe de altă parte, „în acele zile din urmă”, intervenția directă a lui Dumnezeu - venirea lui Iisus Hristos - a transformat timpul. Iată ce spune Brunner despre aceasta: „Temporalitatea însăși, aflându-se în timp, capătă un nou caracter prin legătura sa cu acest eveniment, prin legătura sa cu Iisus Hristos, care este *ef **a** paks* (un singur caz în) istoriei, prin legătura sa cu unicitatea și irepetabilitatea Crucii și Învierii Sale. Această transformare este paradoxală; nu poate fi înțeleasă doar prin rațiune” (Brunner, Emil. Speranță eternă. Philadelphia, 1954, p. 48).

Am ajuns la ideea principală a lui Brunner. Înțelegerea sa asupra destinului uman este strict cristologică și cristocentrică. Doar credința în Hristos dă sens existenței umane. Acesta este punctul forte al operei lui Brunner. Dar cristologia sa prezintă o părtinire docetică, care are un efect dăunător asupra viziunii sale asupra istoriei. Brunner însuși, în mod ciudat, adresează acest reproș cristologiei bisericești tradiționale, declarând că Biserica nu a acordat niciodată suficientă atenție lui Isus istoric. Nu este intenția noastră să examinăm și să respingem această acuzație. Vom sublinia doar că cristologia lui Brunner este mult mai docetică decât cristologia Tradiției bisericești. Atitudinea lui Brunner față de Isus istoric este ambivalentă. Potrivit lui Brunner, Hristos a fost o persoană istorică doar ca om. „Revelându-se” - adică, dezvăluindu-și Divinitatea celor care au ochii credinței - El a încetat să mai fie o Persoană istorică. Umanitatea lui Hristos, potrivit lui Brunner, este doar o „mască”. Adevăratul Hristos este Dumnezeu. Hristos apare credincioșilor fără mască, fără „incognito”, după cum spunea Brunner însuși. „Unde El Se revelează, istoria încetează și începe Împărăția lui Dumnezeu. În momentul în care El Se revelează, El nu mai este o persoană istorică, ci Fiul lui Dumnezeu, Care este în vecii vecilor” (Brunner, Emil. Mijlocitorul. Londra, 1949, p. 346). Formulări înspăimântătoare.

Se dovedește că umanitatea lui Hristos este doar o modalitate de a intra în istorie, sau mai degrabă, de a se manifesta în istorie. Atitudinea lui Dumnezeu față de istorie și realitățile umane, chiar și în misterul Întrupării, rămâne, ca să spunem așa, tangențială. Umanitatea

lui Hristos îl interesează pe Brunner doar ca „mijloc” de Revelație, de autorevelare divină. Da, potrivit lui Brunner, în Hristos Dumnezeu este ferm înrădăcinat în umanitate. Dar asta înseamnă doar că acum Dumnezeu îl cheamă pe om „din interior”. Pentru a-l întâlni pe om, Dumnezeu s-a coborât la nivelul său. Acesta este un gând complet ortodox - un gând preferat al Sfinților Părinți. Dar Brunner neagă întrepătrunderea reală a laturii divine și umane în Persoana lui Hristos. Ele rămân „două laturi”. Cele două naturi se întâlnesc, dar nu există o unificare. Pentru credincios, Hristos rămâne Dumnezeu sub masca omului. Umanitatea Sa este doar o modalitate de a intra în istorie, sau mai degrabă, de a se manifesta în istorie. Istoria este pur și simplu un ecran de film pe care se proiectează Eternitatea Divină. Dumnezeu Se îmbracă în zdrențe de carne, căci altfel nu poate întâlni omul. În experiența personală a Întrupării nu există o participare reală la realitatea umană. Umanitatea lui Hristos este un instrument, o deghizare. Toate acestea sunt pur docetism, indiferent câtă atenție i se acordă „Isus istoricului”. La urma urmei, „Isus istoric” al lui Brunner nu aparține domeniului credinței.

Alegerea, spune Brunner, nu se face în istorie. „Aici oamenii poartă măști. Din cauza acestei mascarade - din cauza falsității noastre păcătoase - Hristos Însuși, ca să spunem așa, a fost forțat să pună o mască; este incognito-ul Său” (Brunner, Emil. Mijlocitorul, p. 346). În actul credinței, omul își aruncă masca. Și Hristos, la rândul său, își dezbracă masca - umanitatea Sa - și apare în slava Sa. Credința, spune Brunner, deschide istoria. Actul de credință este „supra-istoric”, ea învinge istoria și o aruncă ca fiind inutilă. Brunner subliniază pe bună dreptate unicitatea revelației răscumpărătoare a lui Dumnezeu în Hristos. Și de aici rezultă că omului i se oferă o oportunitate unică. El are o singură șansă de a lua o decizie, de a-și depăși natura limitată, de a învinge timpul însuși și, într-un act de credință, de a ieși din istorie - cel puțin în speranță și încredere, până când vine Ceasul de Apoi. Dar este istoria umană cu adevărat doar o mascarată? Brunner repetă în mod repetat că timpul în sine nu este păcătos. De ce anulează revelația divină în Hristos istoria? De ce este istoricitatea doar un obstacol enervant pe calea auto-revelației lui Dumnezeu - un obstacol care trebuie înlăturat fără regrete?

În cele din urmă, transformarea istoriei - noua eră deschisă prin venirea lui Hristos - constă, conform lui Brunner, doar într-o nouă posibilitate de alegere, nevăzută până atunci. După ce incomensurabilitatea Revelației lui Dumnezeu cu mascarada umană a

devenit evidentă, Dumnezeu încă - dacă nu chiar într-o măsură mai mare - rămâne în afara istoriei. El se poate apropia de om doar într-o mască. Cursul istoriei nu este schimbat nici prin venirea lui Dumnezeu, nici prin alegerea dobândită de om. Cu excepția alegerii credinței, istoria este goală și încă păcătoasă. Revelația răscumpărătoare nu a afectat structura interioară a vieții istorice. Ni se dă doar un avertisment: Domnul vine din nou. El nu vine ca Mântuitor, ci ca Judecător, deși Judecata va desăvârși și confirma Răscumpărarea.

Cu ochii credinței putem discerne în cursul actual al istoriei o anumită „tensiune escatologică", deși orice „calcule apocaliptice" vor fi zadarnice și lipsite de sens. Această tensiune există doar la nivelul oamenilor. „Intervalul escatologic" este un timp al deciziilor - decizii luate de oameni. Dumnezeu și-a făcut alegerea.

Conform lui Brunner, istoria creștinismului în ansamblu este o istorie tristă a eșecului, uitării și declinului. Această idee a fost ferm stabilită în istoriografia protestantă încă din vremea lui Gottfried Arnold. Inițial, ecclesia creștină era o comunitate cu adevărat mesianică, „purtătoarea noii vieți veșnice și a puterilor lumii divine", în cuvintele lui Brunner. Dar această comunitate nu a supraviețuit - cel puțin ca organism istoric, ca factor istoric. Brunner recunoaște „veniri" individuale și temporare ale Împărăției lui Dumnezeu în istorie. Dar acestea sunt izolate și rare. Unde există credință, există Biserica și Împărăția - ascunse în mascarada istoriei. Istoria actuală este un fel de test: unei persoane i se pune o întrebare, iar răspunsul este evaluat. Dar continuă „istoria mântuirii"? Acționează Dumnezeu în istorie - sau după venirea Sa, după ce a promis că se va întoarce curând, a lăsat-o în seama omului și a dispărut complet din planul istoric?

Istoria este doar o etapă temporară și tranzitorie în viața umană. Omul este chemat la veșnicie, nu la istorie. De aceea, istoria trebuie să ajungă mai devreme sau mai târziu la un sfârșit. Dar istoria este și un timp de creștere: grâul și neghina cresc împreună, iar separarea lor este amânată până în Ziua Secerișului. Da, neghina crește repede și viguros. Dar și grâul crește. Fără el, nu ar avea rost să seceri - cine are nevoie de neghină? Istoria continuă, crescând nu doar pentru Judecată, ci și pentru împlinire. Mai mult, Hristos este activ în istorie chiar și acum. Brunner nu observă acest lucru - sau nu îl ia în considerare. Pentru el, istoria creștinismului se dezintegrează în atomi. Ea constă din fapte umane individuale și, în mod ciudat, doar

faptele rele - rezistența și rebeliunea - Brunner este înclinat să le aducă cumva laolaltă și să le unească. Dar Biserica nu este o colecție de evenimente disparate, ci Trupul lui Hristos. Hristos este prezent în Biserică nu numai ca obiect al credinței și cunoașterii, ci și ca Cap al ei. El domnește și conduce cu adevărat. El protejează autenticitatea și imuabilitatea Bisericii. Conform lui Brunner, Hristos se află undeva în afara istoriei sau deasupra ei. El a venit o dată - în trecut. El va veni din nou în viitor. Dar unde este El acum? Se află El cu adevărat doar în amintirile trecutului și în speranțele pentru viitor și chiar în actele de credință „supraistorice"?

Lumea creată, spune Brunner, are propriul mod de existență. Dar nu este nimic mai mult decât „mediul" Revelației Divine. Trebuie să fie, ca să spunem așa, transparentă Luminii și Gloriei Divine. Acest lucru amintește în mod ciudat de gnoza platonică a lui Origen și a numeroșilor săi adepți. Totul se transformă într-o dialectică a temporalului și a eternului. „Alegoria" este cuvântul cheie al conceptului lui Brunner.

Incomprehensibilitatea celei de-a Doua Veniri

Conceptul de „sfârșit" - complet și absolut - este în sine paradoxal. Sfârșitul aparține unui lanț de evenimente și îl rupe. Este atât un „eveniment", cât și „sfârșitul tuturor evenimentelor". El apare în istorie - și o anulează. Conceptul unui început absolut este la fel de paradoxal. În cuvintele Sfântului Vasile cel Mare, „începutul timpului nu este încă timpul, ci tocmai începutul său" (In Haxaem, hom, 1, 6). Este atât un „moment", cât și mai mult decât un moment.

Viitorul poate fi vorbit doar în imagini și parabole. Acesta este limbajul Scripturii. Aceste imagini nu pot fi descifrate cu precizie și nu ar trebui luate literal. În niciun caz nu ar trebui „demitizate" grosolan. Brunner este de acord cu acest lucru. Așteptata a Doua Venire a lui Hristos trebuie înțeleasă ca un eveniment. Este imposibil să ne imaginăm cum va fi acest eveniment. Este puțin probabil să putem găsi simboluri și imagini mai bune decât cele date în Biblie. „Oricare ar fi acest eveniment, un lucru este sigur: se va întâmpla" (Brunner, Emil. Speranță eternă, p. 138). „Uniunea răscumpărătoare finală are caracterul unui eveniment", afirmă hotărât doctrina creștină. Cu alte cuvinte, a Doua Venire aparține unui lanț de evenimente și, în același timp, le completează. „Creștinismul fără așteptarea celei de-a Doua Veniri este o scară care se termină în gol." Prin vălul imaginilor, un

lucru este clar vizibil: Hristos vine la noi. Venirea lui Hristos va fi „întoarcerea" Sa, în ciuda întregii noutăți radicale a acestui eveniment. Iar centrul, nucleul evenimentelor finale va fi Însuși Hristos.

Sfârșitul va veni „brusc". Într-un fel, însă, va fi pregătit de însăși istoria. „Trăsături apocaliptice se deschid în istoria omenirii", notează Brunner și se adâncește în speculații metafizice. „Pendulul se balansează din ce în ce mai repede". Ritmul vieții umane crește. Mai devreme sau mai târziu, va ajunge la un punct critic, iar istoria pur și simplu va exploda. Pe de altă parte, dacă privim mai adânc, dizarmonia existenței umane crește: „Divizarea conștiinței umane se adâncește". Desigur, sensul unui astfel de raționament este pur ipotetic. Brunner se străduiește să transmită conștiinței moderne ideea paradoxală a sfârșitului. Dar aceste gânduri reflectă propria sa viziune asupra lumii. Istoria este gata să explodeze, este alcătuită complet din tensiuni acute și contradicții nerezolvate. Cu câțiva ani în urmă, filosoful religios rus Vladimir Ern a numit istoria umană „progres catastrofal", o mișcare de neoprit spre sfârșit. Totuși, a Doua Venire trebuie să aibă loc din exterior, ceea ce înseamnă că nu va fi doar o „catastrofă", nu doar o „judecată asupra propriei persoane" - expunerea contradicțiilor interne. Va fi o Judecată absolută, Judecata lui Dumnezeu.

Ce este Judecata? La fel ca a Doua Venire, este un eveniment. Este întâlnirea umanității păcătoase cu Dumnezeul Sfânt. Mai presus de toate, este revelația sau dezvăluirea adevăratei stări a fiecărui individ și a umanității în ansamblu. Nimic nu va rămâne ascuns. Judecata va pune astfel capăt dezordinii și confuziei - incertitudinii, cum o numește Brunner - care a caracterizat întreaga istorie umană. În lumina lui Hristos, va avea loc „discernământul" final. Chemarea finală va fi auzită. Voința lui Dumnezeu trebuie în sfârșit să fie împlinită, trebuie revelată cu autoritate și putere. Altfel, în cuvintele lui Brunner, „toate discuțiile despre responsabilitate sunt palabre goale". Omului i s-a dat libertate - dar nu este libertatea indiferenței. Esența libertății umane este responsabilitatea. Este libertatea de a accepta voința lui Dumnezeu ca fiind a sa. Doar ateii pot predica „libertatea pură". „Dumnezeu i-a încredințat omului și așteaptă de la el un răspuns la decizia pe care a luat-o despre el și pentru el" (Brunner, Emil. Speranță eternă, p. 178). Scopul vieții umane este determinat de Dumnezeu. Nu există o dilemă reală. Omul poate doar să asculte.

Toate acestea sunt adevărate. Dar aici se pune o întrebare importantă. Vor accepta toți oamenii voia lui Dumnezeu la Judecata de Apoi? Va

exista vreo posibilitate de rezistență? Poate continua rebeliunea umană după Judecată? Va fi o ființă creată, înzestrată cu libertate, capabilă să-și urmeze propria voință și să persistă în rezistența față de Dumnezeu, așa cum a persistat până acum? Și va exista o astfel de ființă - în rebeliune și revoltă, în rezistență față de voința lui Dumnezeu, în afara mântuirii lui Dumnezeu? Este posibil ca o persoană să nu răspundă chemării lui Dumnezeu? Este imaginea evanghelică a separării oilor de capre cu adevărat ultimul cuvânt despre om? Care este statutul real al „libertății" create? Ce înseamnă: „Facă-se voia lui Dumnezeu"? Acestea sunt întrebări tulburătoare și dificile. Dar nu pot fi evitate. Sunt cauzate nu numai de curiozitatea intelectuală. Sunt întrebări „existențiale". Desigur, Judecata de Apoi este o taină care întrece orice cunoaștere și înțelegere; nu ar trebui să încercăm - și într-adevăr este imposibil - să o explicăm rațional. Dar acesta este misterul existenței noastre: nu-l putem înțelege cu rațiunea, dar nici nu putem scăpa de el.

Brunner respinge categoric „doctrina teribilă" a predestinației ca fiind incompatibilă cu spiritul Bibliei. Dumnezeu, în planul Său creator, nu condamnă pe nimeni la distrugere. El ne-a creat pe toți pentru mântuire. Mântuirea este singurul scop al lui Dumnezeu. Dar acest lucru nu rezolvă problema principală. Întrebarea este dacă singurul scop al lui Dumnezeu poate fi împlinit în plenitudinea sa atotcuprinzătoare, așa cum susțin susținătorii teoriei mântuirii universale, referindu-se la mărturia Scripturii. Brunner respinge teoria *apocatastazei* ca fiind o „erezie periculoasă". Ca doctrină, este falsă. Insuflă în om o nepăsare nefondată: din moment ce toate căile duc la mântuire, nu există niciun pericol real și nu este nevoie de nicio muncă reală. Cu toate acestea, Brunner admite că doctrina harului mântuitor și a îndreptățirii prin credință duce logic la conceptul de ispășire universală. Poate încăpățânarea creaturilor nenorocite să reziste voinței Dumnezeului Atotputernic și chiar să o învingă? Această întrebare poate fi rezolvată doar dialectic - prin credință. Nu-L putem cunoaște pe Dumnezeu teoretic. Trebuie să avem încredere în dragostea Lui.

Este interesant de observat că Brunner discută această problemă exclusiv din punctul de vedere al voinței divine. Prin urmare, însăși esența problemei îi scapă. El pur și simplu nu-l observă pe om. Desigur, „Dumnezeul cel mânios" nu pronunță „damnarea veșnică" asupra păcătoșilor. Dumnezeu nu a creat iadul. „Dandamarea" este pronunțată asupra păcătoșilor înșiși: este consecința inevitabilă a

opoziției rebele față de voința lui Dumnezeu. Brunner admite că damnarea și distrugerea sunt posibile. Este o greșeală și un pericol să ignorăm această posibilitate. Dar trebuie să sperăm că nu se va împlini niciodată. Doar că speranța trebuie să fie sobră și realistă. Ne confruntăm cu două posibilități: fie păcătoșii necredincioși și nepocăiți la Judecata de Apoi vor răspunde în cele din urmă chemării lui Dumnezeu și se vor întoarce liber - aceasta este presupunerea Sfântului Grigore de Nyssa - fie Dumnezeul Atotputernic și Milostiv le va impune pur și simplu mântuirea împotriva voinței lor și fără a le cere consimțământul. A doua soluție conține o contradicție, cu excepția cazului în care înțelegem mântuirea formal, legal. Într-adevăr, la proces un criminal poate fi achitat, chiar dacă nu se pocăiește și persistă în viciile sale. Atunci este pur și simplu eliberat de pedeapsă. Dar Judecata de Apoi nu este același lucru cu instanța pământească. Mântuirea este imposibilă fără convertire, fără un act de credință. O persoană nu poate fi mântuită prin forță. Înseamnă aceasta că prima cale de ieșire este mai probabilă? Desigur, teoretic nu se poate respinge posibilitatea unei convertiri târzii - „în ceasul al unsprezecelea" și chiar mai târziu - la urma urmei, puterea iubirii lui Dumnezeu este nemărginită. Dar posibilitatea convertirii în fața tronului lui Hristos, așezat în Glorie, nu poate fi considerată abstract, ca un caz general. În cele din urmă, chestiunea mântuirii, ca orice alegere umană, este o chestiune personală și poate fi rezolvată doar în contextul unei existențe individuale specifice. Indivizii sunt mântuiți sau pier. Și fiecare individ trebuie considerat separat. Principala slăbiciune a operei lui Brunner este că acesta vorbește întotdeauna în generalități. El vorbește întotdeauna despre umanitate și niciodată - despre oameni vii.

Problema omului pentru Brunner este în esență problema păcătoșeniei. El se teme de orice categorii ontologice. Da, omul este păcătos, dar mai presus de toate este om. Este adevărat că vedem adevăratele înălțimi ale naturii umane doar în Hristos, care nu a fost doar Om. Totuși, Hristos ne-a dat nu numai iertarea, ci și puterea de a fi și de a deveni ceea ce ar trebui să fim - copii ai lui Dumnezeu. Brunner admite că credincioșii pot comunica cu Dumnezeu deja acum, în această viață. Dar apoi vine moartea. Apoi, după sfârșitul existenței pământești, au vreun sens credința și ființa „în Hristos"? Este comuniunea cu Hristos, stabilită prin credință (și, bineînțeles, prin sacramente), întreruptă de moarte? Este adevărat că viața umană este „ființă-spre-moarte"? Moartea fizică stabilește limita vieții fizice. Dar Brunner vorbește despre moartea personalității, despre moartea

„Eului”. El o numește un mister de neînțeles, lângă care rațiunea nu are loc. Însă conceptul de „moarte a personalității” nu este nimic mai mult decât o presupunere metafizică, derivată din anumite premise filozofice: nu este dat în nicio experiență, mai ales în experiența credinței. „Moartea” personalității constă în depărtarea de Dumnezeu, dar nici în acest caz nu are loc distrugerea completă. Da, într-un anumit sens, moartea înseamnă dezintegrarea personalității, căci omul a fost creat trupesc. Moartea trupească încalcă integritatea personalității umane. Omul moare, dar trăiește totuși în așteptarea Sfârșitului universal. Învățătura antică despre Biserica Cerească se bazează pe victoria lui Hristos: în El, prin credință (și sacramente), chiar și morții sunt vii și - în așteptare, dar chiar în realitate - participă la viața veșnică. Biserica Cerească este o temă escatologică importantă. Brunner o ignoră - nu întâmplător, ci conștient și persistent. El vorbește despre starea morții - nu despre morți specifice. Conceptul de „suflet nemuritor” are o tentă platonică, dar conceptul de „personalitate indestructibilă” este conținut în Evanghelie. Numai așa este posibilă Judecata întregului univers, unde reprezentanți ai tuturor timpurilor și popoarelor vor apărea înaintea Feței lui Dumnezeu nu ca o mulțime confuză de păcătoși mizerabili și nebuni, ci ca o adunare de indivizi conștienți și responsabili, fiecare cu propriile sale caracteristici, înnăscute și dobândite. Moartea este o catastrofă. Dar personalitatea supraviețuiește și, în Hristos, rămâne vie chiar și în moarte. Credincioșii nu speră pur și simplu la o viață viitoare - ei trăiesc deja, deși așteaptă Învierea. Brunner înțelege acest lucru. În propriile sale cuvinte, credincioșii „nu mor în neființă, ci în Hristos”. Înseamnă aceasta că necredincioșii „mor în neființă”? Și ce se înțelege prin „neființă” - „întunericul de afară” (care este mai probabil) sau neființa completă?

Este adevărat că plenitudinea existenței umane, frântă și perturbată de moarte, va fi restaurată în Învierea generală. Brunner subliniază că Învierea va fi personală. „Credința Noului Testament nu cunoaște altă existență veșnică decât existența indivizilor” (*Brunner, Emil* . Speranță eternă, p. 148). În opinia sa, trupul de odinioară nu va învia. Dar în Înviere va exista o anumită corporalitate. Toată lumea va învia, căci Hristos a înviat. Și aceasta va fi în același timp Învierea la viață în Hristos și Învierea pentru Judecată. Brunner vorbește despre Înviere ca despre triumful credinței, al iertării și al vieții. Dar ce să facem cu cei care nu au crezut, care nu au cerut iertare, care nu au cunoscut deloc dragostea răscumpărătoare a lui Hristos sau, poate, au respins-o ca pe

un mit, ca pe o minciună, ca pe o înșelăciune vicleană sau ca pe o insultă la adresa personalității lor inviolabile?

Revenim la paradoxul Judecății. În mod ciudat, aici Brunner argumentează mai puțin ca teolog și mai mult ca filosof, tocmai pentru că încearcă să evite investigațiile metafizice. Întrebările alungate revin sub formulări diferite. Brunner pune problema astfel: cum să împace omnipotența divină cu libertatea umană sau, la un nivel mai profund, dreptatea și dreptatea lui Dumnezeu cu mila și iubirea Sa? Aceasta este o întrebare pur metafizică, chiar dacă o rezolvăm pe baza Scripturii. Problema teologică este diferită: ce loc ocupă necredincioșii în existență - în ochii lui Dumnezeu și în perspectiva destinului uman? Chestiunea stării și destinului indivizilor este o întrebare existențială. Abordarea originală a lui Brunner a făcut ca această întrebare să fie practic insolubilă pentru el: teologul protestant declară întreaga rasă umană păcătoasă și refuză să facă vreo distincție existențială sau ontologică semnificativă între cei drepți și cei nedrepți. Desigur, fiecare este supus Judecății - dar este judecat diferit. Brunner însuși îi distinge pe cei care au cedat ispitei de cei care i-au ispitit și sedus ei înșiși pe alții. Brunner știe că ticăloșia conștientă este posibilă. Dar el nu întreabă cum rezistența conștientă și persistentă, apostazia și „dragostea de rău" afectează structura interioară a personalității umane. Există o diferență între slăbiciune și depravare, între neputință și lipsire de Dumnezeu. Pot fi iertate păcatele nemărturisite și nerușinate? Nu se acordă iertarea doar acolo unde există smerenie și credință? Cu alte cuvinte, ar trebui „condamnarea" înțeleasă în sens juridic - ca „pedeapsă" sau un fel de „recompensă negativă"? Sau este pur și simplu un fenomen al ascunsului - și adesea deschis și perfect conștient - din sufletele celor care au abuzat de libertate și au ales calea cea largă care duce la Gheenă?

Nu există niciun capitol despre iad în niciuna dintre cărțile lui Brunner. Dar iadul nu este un mit sau o figură de stil folosită pentru a intimida. Nici nu este o perspectivă sumbră care - am vrea să sperăm - nu se va împlini niciodată. Horribile dictu [oribil de spus] este o realitate la care multe ființe umane sunt deja de bunăvoie (cel puțin prin alegere și decizie, ceea ce duce la sclavie, dar este de obicei confundată cu libertatea). Iadul nu este un „loc", ci o stare de spirit. Este o dezintegrare a personalității, care adesea pare a fi o autoafirmare, deoarece își are originea în mândrie. Este o autoizolare completă, o alienare și o autoizolare completă, o singurătate arogantă. Iadul este ascuns în păcatul însuși, deși pentru imaginația egoistă care

sălășluiește în el pare a fi paradisul. De aceea, păcătoșii aleg păcatul, postura prometeică, viziunea mândră asupra lumii. Cineva poate alege iadul ca ideal și poate tinde spre el - conștient și persistent. „Unde sunt Eu, acolo este liberul meu arbitru; unde este liberul meu arbitru, acolo domnește iadul absolut și etern" (Marcel Jouandeau, „Algebra Valorilor Morale"). În cele din urmă, aici nu există decât iluzie, eroare, înșelăciune, greșeală. Totuși, puterea păcatului constă tocmai în negarea realității create de Dumnezeu, în încercarea de a stabili o altă ordine a lucrurilor, de a impune un alt sistem de a fi, care, desigur, va fi un haos absolut în contrast cu armonia lumii divine, dar căruia păcătosul, intoxicat și orbit de mândrie, îi poate da preferință - pentru totdeauna. Păcatul este distrus și învins de Hristos (nu se poate spune că este mântuit, doar oamenii pot fi mântuiți). Dar nu este suficient să știm despre Ispășirea lui Dumnezeu și să credem în ea - trebuie să ne naștem din nou. Întreaga personalitate trebuie curățită și vindecată. Iertarea trebuie înțeleasă și acceptată liber. Nu există mântuire fără credință, recunoștință și iubire. Paradoxul este că iubirea divină nu poate mântui oamenii până când aceștia nu răspund la ea cu iubire recunoscătoare. Desigur, în cursul vieții pământești, istorice, există întotdeauna posibilitatea pocăinței și a convertirii. Putem admite că o astfel de posibilitate rămâne și după moarte? Brunner acceptă cu greu doctrina purgatoriului. Totuși, nici măcar această doctrină nu vorbește despre o convertire bruscă, radicală. În purgatoriu se află credincioșii, oameni cu intenții bune, fideli lui Hristos, dar imperfecți în creșterea și munca spirituală. Personalitatea umană se formează în această viață - cel puțin, direcția creșterii sale este determinată aici. Dumnezeu nu pune obstacole „convertirii universale" - dimpotrivă, El „vrea să mântuiască omul întreg" și, probabil, nu atât pentru a-Și împlini voința și a-Și păstra sfințenia, cât pentru a-Și completa și sfinți existența umană. Obstacole insurmontabile apar doar din partea creaturii. La urma urmei, de ce este „ultima rebeliune" un paradox mai mare și o insultă mai mare la adresa lui Dumnezeu decât orice rebeliune sau revoltă care a tulburat vreodată ordinea lumii create și a stat în calea Răscumpărării? Numai adoptând viziunea docetică asupra istoriei și hotărând că,Întrucât este temporară și trecătoare, este imposibil să facem o alegere eternă în ea, putem scăpa de paradoxul ultimei rebeliuni.

Sfântul Grigorie de Nyssa aștepta convertirea universală de dincolo de mormânt, când Adevărul lui Dumnezeu avea să fie revelat și să apară în toată evidenta sa irezistibilă. Aceasta a dezvăluit limitele gândirii elenice. Evidența ar fi putut avea o influență decisivă asupra voinței,

dacă păcatul ar fi fost pur și simplu ignoranță. Gândirea elenistică a trebuit să treacă printr-o lungă și severă pregătire ascetică, printr-o școală ascetică de autoexaminare și autocontrol, pentru a depăși iluziile raționaliste naive și a descoperi abisurile întunecate din sufletele decăzute. Abia după câteva secole de testare ascetică, la Sfântul Maxim Mărturisitorul, găsim un concept nou, profund, de apocatastază. În zilele din urmă, toată creația va fi complet restaurată. Dar sufletele moarte vor rămâne orbi la Revelația Luminii. Lumina Divină va străluci asupra tuturor, dar cei care au ales odată întunericul nu vor putea și nu vor dori să se bucure de fericirea veșnică. Vor rămâne în întunericul egoismului. Pur și simplu nu vor putea să se bucure. Ei vor rămâne „în întunericul de afară", căci unirea cu Dumnezeu, în care rezidă mântuirea, presupune și necesită o anumită rânduire a voinței. Voința umană este irațională, motivele ei nu pot fi explicate logic. Nici măcar „evidentul" nu o convinge întotdeauna.

Eshatologia este plină de antinomii care își au originea în însăși misterul Creației. Dacă Dumnezeu este plenitudinea ființei, cum poate exista ceva separat de El? Teologii au încercat să rezolve această întrebare, sau mai degrabă să scape de ea, referindu-se la motivele Creației, în așa fel încât independența și libertatea lui Dumnezeu sunt puse sub semnul întrebării. Dar Dumnezeu creează în deplină libertate, ex mera liberalitate, fără „motive suficiente". Creația este un dar gratuit al iubirii inefabile. Mai mult, omul în Creație este înzestrat cu un drept misterios și de neînțeles la liberă alegere - iar aici posibilitatea ascultării este mult mai misterioasă decât posibilitatea rebeliunii. Nu este oare voința divină de așa natură încât cineva nu i se poate supune decât - fără un consimțământ autentic, adică liber? Misterul constă în realitatea libertății create. De ce este necesară într-o lume creată și guvernată de Dumnezeu, de înțelepciunea și iubirea Sa nemărginită? Pentru a dobândi realitatea, răspunsul uman nu trebuie să fie un simplu ecou. Trebuie să fie o acțiune personală, un angajament interior. Viața umană - și, putem adăuga, viața și existența cosmosului - se bazează pe cooperarea sau opoziția a două voințe: cea divină și cea umană. În lume, creația lui Dumnezeu, se întâmplă multe lucruri care sunt urâte de Dumnezeu. În mod ciudat, Dumnezeu respectă libertatea umană - așa spunea sfântul martir Irineu de Lyon - deși se manifestă în principal prin rebeliune și dezordine. Avem oare dreptul să ne așteptăm ca la sfârșitul timpurilor Dumnezeu să „înceteze să respecte" neascultarea umană și să-Și îndeplinească voința sfântă prin forță, fără a acorda atenție consimțământului sau dezacordului omului? Nu se va transforma astfel întreaga istorie într-o

mascarada dezgustătoare? De ce este necesară această poveste teribilă despre păcat, viciu și rebeliune dacă, în cele din urmă, totul va fi netezit și pacificat printr-o singură manifestare a omnipotenței divine?

Existența iadului, adică rezistența absolută, înseamnă, ca să spunem așa, un eșec parțial al planului divin. Dar Creația este mai mult decât un simplu plan, o schemă, un proiect. Dumnezeu cheamă la existență personalități vii. Uneori, urmând expresia lui Jean Guiton, vorbim despre „Riscul Divin" - le risque divin. Poate că acest termen este chiar mai bun decât „kenoză". În orice caz, iată un mister care sfidează rațiunea - misterul originar al ființei create.

Brunner ia foarte în serios posibilitatea iadului. Nu are atitudinea nepăsătoare a „mântuirii universale" - deși, teoretic vorbind, prin harul Dumnezeului Atotputernic, mântuirea universală este posibilă. Brunner speră că iadul nu va exista. Problema este că iadul există deja. Existența sa nu depinde de decizia lui Dumnezeu. Dumnezeu nu trimite pe nimeni acolo. Oamenii își creează iadul. Este rodul efortului uman, stând în afara „ordinii lumii create".

Judecata de Apoi rămâne un mister.